

RODOLJUB ČOLAKOVIĆ
član Saveta Federacije

ZAPIS O SUSRETIMA S TITOM U 1941. GODINI

Započeo sam svoj ratni put u Srbiji. Kao član Glavnog štaba proveo sam na terenu zapadne Srbije oko tri mjeseca — od početka jula do kraja septembra. Bili su to dani prvih akcija tek formiranih partizanskih odreda, kad se u praksi provjeravala pravilnost taktike Glavnog štaba Jugoslavije i Tita: odmah početi s diverzijama — rušenje mostova i željezničkih pruga, a onda napad na živu snagu neprijatelja; kroz neprekidne akcije jačati odrede, naoružavati ih oružjem otetim od neprijatelja, osposobljavati za krupnije akcije, za napad na manja naselja, povezivati i koordinirati akcije više odreda radi ostvarenja zamašnjih poduhvata.

Sve što je u tim danima poduzimao Glavni štab Srbije, čiji su delegati prosto jurili iz odreda u odred da bi s njihovim štabovima planirali akcije i u njima učestvovali, vršeno je pod neposrednim Titovim rukovodstvom. On je tada bio u Beogradu i kurirska veza s njim bila je redovna. Bio je obavještavan o svim važnijim pitanjima koja su u tim danima iskrsavala na terenu, i odmah je reagovao. Neki štabovi naših mladih, neiskusnih odreda ponekad su, poslije početnih uspjeha, tapkali u mjestu, ili su podliježali uticaju ljudi koji su htjeli da izvitopere našu koncepciju odreda — da ga razbiju na desetine labavo među sobom povezane, bez čvrste discipline, bez

dovoljno inicijative i udarne snage. Titove direktive pomagale su Glavnom štabu Srbije da te slabosti brže i odlučnije savlađuje.

Osim takvih direktiva, koje su se odnosile na konkretna pitanja, krajem jula 1941. stigla je od Tita direktiva o stvaranju slobodne teritorije u zapadnoj Srbiji. Ona je imala dalekosežno značenje za razvitak ustanka ne samo u zapadnoj Srbiji nego u cijeloj Jugoslaviji. Po njegovoj zamisli, ta teritorija, povezana sa istočnom Bosnom, Sandžakom i, još južnije, sa Crnom Gorom, predstavljala bi pravu tvrđavu koju fašistički okupator neće moći osvojiti uobičajenim metodom »pročešljavanja« terena. Ona obuhvata centralni dio Jugoslavije, nema razvijene komunikacije, što je prednost za partizanski način ratovanja; iz njega je moguće razvijati dejstva prema strateški važnim komunikacijama i otežavati neprijatelju njihovo korištenje; to je kraj u kome je živa borbena, slobodarska tradicija, i može se opravdano očekivati da će nas narod svestrano podržati.

Poznato je da je Titova direktiva, blagodareći energičnim i smjelim akcijama Valjevskog i Užičkog partizanskog odreda, sprovedena za relativno kratko vrijeme. Već u septembru 1941. godine Vrhovni štab je mogao iz Beograda preći na oslobođenu teritoriju oko Valjeva, a krajem istog mjeseca smjestiti se u oslobođeno Užice. Ono je tako postalo centar velike oslobođene teritorije. Nedavno je u našoj štampi opširno pisano šta je Užička republika predstavljala za oslobodilački rat i revoluciju naroda Jugoslavije. Ovdje bih želio da istaknem još dva momenta koji su bitno uticali na položaj narodnooslobodilačkog pokreta kao ratujuće snage u antihitlerovskoj koaliciji i na raskrinkavanje onog dijela jugoslovenske buržoazije čiji su predstavnici sjedjeli u tzv. jugoslovenskoj vladi u Londonu, koja je uživala status saveznika u pomenutoj koaliciji.

Prvo, ustanak u Jugoslaviji iznenadio je fašističke okupatore, koji su njene narode cijenili prema izdajničkim vrhovima kraljevske Jugoslavije. Pa i onda kad je oružana borba započela, okupatori su smatrali da će svojim posadnim jedinicama, uz pomoć raznih kvislinških for-

macija, prosto policijskim mjerama, rastjerati »bandite«. Međutim, ustanak širom Jugoslavije, a posebno stvaranje relativno velike slobodne teritorije u zapadnoj Srbiji, iz čijih su gradova silom oružja istjerane posadne njemačke jedinice, prinudili su njemačku Vrhovnu komandu da stanje u Jugoslaviji rasmotri trezvenije i da saobrazno tome i djeluje. Ona je morala, da bi napala na Užičku republiku, angažovati svoje operativne jedinice, opremljene avijacijom i teškim naoružanjem, i priznati tako da je u Jugoslaviji otvoreno novo bojište. Izdajnički vrhovi kraljevske Jugoslavije sramno su kapitulirali, ali narodno-oslobodilački pokret, s KPJ na čelu, objavio je rat silama Osovine, a efikasnost i uspjesi njegovih oružanih snaga — partizanskih odreda — bili su takvi da su one morale istinski ratovati, bez obzira što su i dalje tvrdile da je riječ o »banditima«.

Fašistički okupatori živjeli su u iluziji da se to bojište može likvidirati u jednom pohodu, vršeći pri tom nečuvene zločine, i uobražavajući da tako mogu slomiti borbenu volju naroda koji se digao na oružje. Ono je ne samo ostalo aktivno cijelo vrijeme drugog svjetskog rata, nego je s vremenom postajalo sve značajnije u opštoj strategiji saveznika.

Drugo, upravo na teritoriji Užičke republike vođena je u isto vrijeme jedna druga bitka, prvenstveno politička. U očima patriota Jugoslavije raskrinkan je Draža Mihailović, kao pomagač okupatora. I pored upornog nastojanja Tita da ostvari saradnju s Mihailovićem, on je krenuo putem izdaje. Pokazalo se u tim danima da nije bila riječ samo o ponašanju jednog pukovnika bivše kraljevske vojske, nego o politici takozvane jugoslovenske vlade u Londonu. I onaj dio jugoslovenske buržoazije koji je na riječima bio protiv sila Osovine (imao je svoju vladu, koja je fingirala partnera u antihitlerovskoj koaliciji) stao je na stranu fašističkih zavojevača.

Jugoslovenska buržoazija, kao klasa, u cjelini je kapitulirala; ona nije imala snage da se u tom prelomnom vremenu evropske istorije digne iznad svojih uskoklasnih interesa. Mogla je da izvjesno vrijeme vodi tu dvostruku igru, svesrdno pomagana od određenih krugova u savez-

ničkim zemljama na Zapadu, ali se ta igra morala završiti bankrotstvom: druga društvena klasa Jugoslavije, radnička, sa svojom avangardom, KP Jugoslavije, stala je na čelo njenih naroda u borbi protiv fašističkih osvajača, a za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje, za socijalističku Jugoslaviju.

*

Tita sam sreo u ratu prvi put u Stolicama, na poznatom Savjetovanju, krajem septembra 1941. godine. Kao vrhovni komandant vojske koja je stvorena pod njegovim rukovodstvom i koja je ratovala prema koncepcijama čiji je glavni tvorac on bio, mogao je biti zadovoljan rezultatima tromjesečne borbe. O njima su govorili na Savjetovanju rukovodioci ustanka iz gotovo svih krajeva Jugoslavije; svi su oni potvrđivali pravilnost orijentacije KPJ na oružani ustanak, bez obzira što se on neravnomjerno razvijao i što je u njegovom konkretnom toku, zbog različitosti uslova u kojima je izbio, bilo izvjesnih osobenosti.

Međutim, Tito, ističući neosporne uspjehe, ukazivao je na propuste, upozoravao na opasnost od opijenosti postignutim uspjehom, govorio o stalnoj potrebi da se vojnički uspjesi i politički učvršćuju, o tome da ni u jednoj borbi, a najmanje u ovoj koju danas vodimo, nema zauvijek zadobivenih pozicija — treba ih stalno jačati i proširivati.

Za mene je na tom Savjetovanju posebno bila značajna i poučna Titova analiza stava Draže Mihailovića. Tito se s njim sastao odmah poslije izlaska iz Beograda na slobodnu teritoriju u valjevskom kraju sa željom da ostvari saradnju s tim pukovnikom bivše kraljevske vojske koji nije htio da ode u zarobljeništvo, nego se sklonio na Ravnu goru i preko svojih emisara širio vijesti da se sprema na ustanak. Titu je bio potreban samo jedan razgovor s njim da bi došao do zaključaka ko je zapravo Draža Mihailović. Svojim izmotavanjem da još nije momenat za borbu, da treba čekati i ne izlagati narod represalijama okupatora, on nije mogao obmanuti Tita. Na Savjetovanju, Tito je učesnicima iznio taj zaključak.

Draža Mihailović je predstavnik antiosovinski raspoložene velikosrpske buržoazije, ali to nije borbeno raspoloženje. Kao takav, on će prije biti smetnja za razvitak ustanka, nego saveznik u borbi, jer u »mudrost« njegovog stava vjeruje zasad određen, i ne tako tanak sloj srbijanskog seljaštva. Stoga moramo biti gipki i strpljivi, a logika naše narodnooslobodilačke borbe je takva da će Mihailović biti primoran da pokaže svoje pravo lice, to jest lice pomagača okupatora. On mu već danas objektivno pomaže, jer zadržava od borbe one patriotske slojeve koji misle da su izvršili svoju dužnost što su se upisali u mobilizacione spiskove Dražinih emisara i sad mirno čekaju kod kuće da ih »pozovu u borbu«. A dotle okupator pljačka Srbiju, koristi njena prirodna bogatstva za potrebe svoje ratne mašine, odvodi radnu snagu u Njemačku itd. Prema tome, svaki onaj koji to mirno gleda, pomaže fašističkim zavojevačima da ostvare svoje ratne ciljeve, bez obzira čime pravda svoj stav.

I, kritikujući neke naše žustre i nestrpljive komandante na terenu, koji su mislili da treba ići na Ravnu goru i »razjuri tu mafiju« (Dražu Mihailovića i njegov štab), upozorio je: nije riječ samo o Draži i njegovoj grupi na Ravnoj gori; njega treba najprije politički likvidirati, a za to treba upornosti i strpljenja. Prije svega, treba da razvijamo ustanak, da se još upornije borimo protiv okupatora i njegovih pomagača, i svaki pošten čovjek i patriot će se uvjeriti ko je Draža Mihailović i kamo on smjera.

Nije trebalo mnogo vremena da se Draža Mihailović raskrinka. Uspjesi partizanskih odreda širom Jugoslavije, a posebno u Srbiji, natjerali su ga u akciju, ali ne protiv okupatora, nego protiv partizanskih jedinica. Kad je pretrpio poraz u napadu na Užice, potrčao je pod okrilje njemačkom okupatoru, u jalovoj nadi da će, kad već nije mogao sâm, kao njegov najamnik ugušiti ustanak. Tako je taj kvisling sui generis započeo bratoubilačku borbu zbog interesa velikosrpske buržoazije kojoj ratni cilj nije bilo uništenje fašističkih osvajača svijeta, nego uspostavljanje svoje hegemonije u Jugoslaviji. Glavna prepreka ka tom cilju bio je narodnooslobodilački pokret pod rukovodstvom KPJ, koji je objavio rat fašističkom okupatoru.

Stoga — uništiti taj pokret i njegove oružane snage, makar i kao najamnik okupatora, bio je glavni zadatak Draže Mihailovića, eksponenta velikosrpske buržoazije.

*

Sredinom oktobra 1941. godine bio sam kod Tita u Užicu. Podnio sam mu izvještaj o situaciji u istočnoj Bosni. U njemu su bila glavna dva pitanja:

Prvo, sklopljen sporazum s četnicima s Dangićem na čelu. Tito je pozitivno ocijenio taj postupak Glavnog štaba Bosne i Hercegovine. Pri tom je upozoravao na budnost prema oficirima koji iz Srbije prelaze u istočnu Bosnu. Oni sigurno rade po direktivama Draže Mihailovića ili, možda, Milana Nedića. Još je teško pouzdano reći na koji će se način ispoljiti njihovo neprijateljstvo prema narodnooslobodilačkom pokretu, ali jedno je nesumnjivo: oni su zakleti njegovi neprijatelji i neće prezati ni od čega da bi ga uništili. Otuda budite budni i oprezni.

Sasvim drukčije treba se odnositi prema seljacima četnicima, pa čak i komandantima iz redova seljaka, koji su se digli na oružje protiv ustaškog terora. Oni su krenuli u borbu da brane goli opstanak ne razumijevajući suštinu borbe koja se vodi u svijetu. Oni ne vide dalje od svog sela; oni smatraju svojim jedinim neprijateljem ustašu, pa im stoga treba pomoći da sagledaju i onog glavnoga — fašističkog okupatora. Dalje, ustaša je hrvatski ili muslimanski izrod, ali politički zaostalom srpskom seljaku teško je odvojiti takvog izroda od Hrvata i Muslimana uopšte. Zato je borba za bratstvo i jedinstvo upravo na tom terenu najpreči zadatak komunista. Jer, raspirivanjem šovinizma oficiri će nastojati da otežaju prilaznje narodnooslobodilačkom pokretu Muslimana i Hrvata i tako spriječe proširivanje masovne baze ustanka, bez čega ne može biti pobjede ustanka u Bosni i Hercegovini. Budite široki i strpljivi kad se radi o ljudima koji još ne shvataju gdje je njihov pravi interes i primjerom u borbi zadobivajte njihovo povjerenje. Ali, budite krajnje budni i odlučni kad je riječ o klasnom neprijatelju — konkretno prema oficirima Draže Mihailovića i Nedića.

Tim povodom Tito je govorio i o odnosima s Dražom Mihailovićem, čiji su odredi počeli da sve drskije ometaju razvitak ustanka u zapadnoj Srbiji. Rekao je da će i pored toga pokušati da s njim sklopi sporazum o saradnji. Nije imao o tome nikakvih iluzija, ali cilj mu je bio da patriotskoj javnosti Srbije pokaže širinu političke platforme narodnooslobodilačkog pokreta i iskrenost Vrhovnog štaba da zajedno sa svim patriotima, nezavisno od njihovih političkih i drugih uvjerenja, ratuje protiv fašističkih okupatora i njihovih pomagača u našoj zemlji.

Drugo pitanje koje je Tito oštro postavio bilo je čisto vojne prirode. Riječ je bila o opsadi Rogatice koju je neprijatelj još držao i uporno branio. U opsadi je bilo angažovano nekoliko naših i četničkih bataljona koji su imali samo lako naoružanje. Ni neprijatelj nije bio mnogo bolje naoružan u ovom konkretnom slučaju, ali njegovo preimućstvo bilo je u tome što se branio iz dobro utvrđenih položaja iz kojih se puškom i bombom nije dao istjerati. Ponavljali su se neuspjeli napadi, trošilo se mnogo municije, davane su žrtve, moral boraca je opadao zbog neuspjeha i loših uslova života u primitivnim rovovima, koji borce nisu štitali ni od kiše a kamoli od neprijateljske avijacije.

Treba odmah dići opsadu Rogatice — blokirajte je manjim snagama, onemogućite vezu neprijateljskog garnizona sa susjednima, a ostalo ljudstvo korisnije angažujte — govorio je Tito. Tim povodom razvijao je misao da držanje frontova i opsada gradova ne može biti partizanski način ratovanja. Taj oblik ratovanja više odgovara neprijatelju. On je bolje naoružan, ima municije napretek, putem avijacije može opsjednuti garnizon snabdijevati. Mjesto da mi njega iznuravamo, on iznurava nas, nanosi nam veće gubitke nego mi njemu i na kraju — čim mu okolnosti dozvole da privuče veće snage s teškim naoružanjem, on može našu opsadu razbiti. Pokretljivost i iznenađenje, u tome je naša snaga i naše preimućstvo. Javiti se tamo gdje nas neprijatelj ne očekuje, silovitim udarcem nanijeti mu gubitke, snabdjeti se oružjem, municijom, sanitetskim materijalom i drugim. Gradove treba uzimati u naletu, držati ih samo dotle dok se odnos snaga

ne promijeni u korist neprijatelja, a nikako po svaku cijenu. Čuvati svoju živu snagu — to važi za svaku vojsku, a za našu još više. To je vojska dobrovoljaca svjesna zašto se bori, spremna na svako odricanje, pa je utoliko veća naša obaveza da čuvamo svakog čovjeka. A na frontovima i opсадama izlažemo ih žrtvama koje su neopravdane, ne služe jačanju naših pozicija. Besmisleno podnošenje raznih teškoća mora da loše utiče na moral naših jedinica koje su inače kadre da podnesu što ne može nijedna vojska.

*

Na čelu Vrhovnog štaba, Tito je stigao u istočnu Bosnu krajem decembra 1941. godine. Sutradan posle dolaska u Rogaticu održao je sastanak na kome su bili članovi Vrhovnog štaba i nekoliko rukovodilaca ustankom u istočnoj Bosni.

Situacija je bila ozbiljna. Njemačke divizije prinudile su naše snage na povlačenje iz zapadne Srbije. Užička republika je bila pregažena. To je bio naš teži vojnički poraz.

U istočnoj Bosni stanje je bilo teško. Petokolonska propaganda, koja se i dotad osjećala, uzimala je maha, jer je Užička republika bila ne samo značajan izvor snabdjevanja partizanskih odreda nego je, samim svojim postojanjem, bila snažan moralno-politički oslonac u borbi protiv petokolonskog rovarjenja.

Četničko vođstvo s Dangićem, povezano s Milanom Nedićem i Dražom Mihailovićem, čini sve da rastroji redove partizanskih odreda; lažima i klevetama ono nastoji da širi malodušnost i kapitulantski duh ustaničkih, u ogromnoj većini seljačkih masa; ono priprema likvidaciju ustanka, otvarajući Srbima istočne Bosne »perspektivu«: prisajedinjenje Nedićevoj Srbiji. Na to treba dodati da je već bila nastupila zima, sve teži su bili uslovi ratovanja i snabdjevanja, javila se avet gladi po selima na slobodnoj teritoriji. Jednom riječju, sve nepovoljne okolnosti za ustanak.

Na sastanku je Tito dao analizu situacije i odredio naše zadatke. Nisam zapamtio njegove riječi, ali mi je

ostao u sjećanju njihov duh. To je bio duh samopouzdanja i uvjerenosti u našu pobjedu, budemo li, bez obzira na sadašnje teško stanje, uporno nastavili svoje oslobodilačko djelo, koristeći dosadašnje iskustvo, izvlačeći iz njega pouke za svoju daljnu akciju.

Pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja morali smo se povući, da bismo sačuvali svoju živu snagu i da bismo je reorganizovali na način koji će nam omogućiti ne samo da je očuvamo nego i da je uvećamo. Stvorili smo od najprovjerijenijih boraca partizanskih odreda prvu jedinicu regularne armije, koja će ratovati onako kako je za nas najpovoljnije. To je Prva proleterska brigada. Odmah ćemo početi stvarati i druge; sumnje ne može biti da će one biti kadre da i zadaju udarce neprijatelju, i da šire plamen ustanka gdje god budu operisale.

U zapadnoj Srbiji mi smo izgubili jednu bitku, ali smo drugu, mnogo važniju za razvitak ustanka u cijeloj Jugoslaviji, političku bitku, dobili. Draža Mihailović je pokazao svoje pravo lice, i svakom patrioti je danas jasno da je on pomagač okupatora. On je uporno odbijao svaku saradnju s našim pokretom, iako smo mi činili sve da ga za nju pridobijemo, ne postavljajući nikakve uslove osim jednoga: nepoštedna oružana borba protiv okupatora i njihovih najamnika. Kad je okupator krenuo na našu slobodnu teritoriju u zapadnoj Srbiji, krenuo je i Mihailović svoje jedinice protiv nas, zagazio u bratoubilačku borbu za račun okupatora. To će mu se grdno osvetiti, kao i njegovim naredbodavcima iz takozvane jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. Naš narodnooslobodilački pokret predstavlja jedinu snagu u Jugoslaviji koja vodi rat za slobodu i bolju budućnost njenih naroda i jedinu nadu svih patriota. Ovo je borba na život i smrt. U njoj će biti mnogo stradanja i žrtava, ali ne samo komunisti nego i svi drugi vjerni sinovi i kćeri naše zemlje sve će izdržati i pobijediti.

To je bio duh i smisao riječi koje je Tito izrekao tog decembarskog dana 1941. godine u Rogatici. Rekao ih je strateg naše revolucije, vojskovođa koji sigurnom rukom kuje pobjedu koja je još daleko, ali je neminovna. On svoju uvjerenost zasniva na bogatom iskustvu iz klasnih

borbi u kojima je učio i kalio se; on svoju snagu crpi iz narodnih dubina iz kojih je i ponikao. U tom trenutku, Tito je bio oličenje nesalomljivosti naših narodâ koji su spremni da sve podnesu i da istraju u borbi kakvoj nema premca u njihovoj istoriji — ni po težini uslova u kojima se vodi ni po veličini cilja kome se kroz nju stremi.

